

Federico Finchelstein

Fasiszta hazugságok

21. SZÁZAD
KIADÓ

Budapest, 2020

A Lucia, Gabi, y Laura

Tartalom

	Bevezetés	9
1.	A fasiszta hazugságokról	19
2.	Igazság és mitológia a fasizmus történetében	29
3.	A megtestesült eszme	39
4.	Az igazság ellenségei?	45
5.	Igazság és hatalom	54
6.	Kinyilatkoztatások	65
7.	A fasiszta tudattalan	75
8.	A fasizmus a pszichoanalízis ellen	83
9.	Demokrácia és diktatúra	94
10.	A pusztítás erői	106
	Epilógus	
	A populistá háború a történelem ellen	113
	Köszönetnyilvánítás	133
	Jegyzetek	135

Bevezetés

Nem az történik, amit látnak, amit olvasnak!

DONALD J. TRUMP, 2018

Azóta folyik az igazság és a hazugság harca. Mint mindig, ez az igazság győzelmével fog végződni.

ADOLF HITLER, 1941

Hinniük kell nekem, mert az a szokásom – életem egész rendje ez –, hogy mindig és mindenhol igazat mondok.

BENITO MUSSOLINI, 1924

A fasizmus történetének egyik legfontosabb tanulsága, hogy a rasszista hazugságok szélsőséges, politikai motivációjú erőszakhoz vezetnek. E konklúzió ma, amikor ismét a hazugságok uralják a politikát, minden eddiginél nagyobb jelentőséget nyer. Ha meg akarjuk érteni aggasztó jelenünket, tanulmányoznunk kell a múlt fasiszta ideológusait: hogyan és miért vezetett retorikájuk a holokauszthoz, a háborúhoz, a pusztuláshoz. A történelem ismerete

segíthet észben tartani, mennyi erőszak, milyen súlyos rasszizmus terhelhet egy viszonylag rövid időszakot is. Hogyan kerültek hatalomra a nácik és más fasiszták, majd hogyan gyilkoltak meg milliókat? A válasz egyértelmű: ideologikus hazugságok elterjesztésével. A fasiszta politikai hatalom jelentős részben az igazság hiteltelenítésén, a hazugságok széles körű terjesztésén alapult.

Ma világszerte megfigyelhető a jobboldali populista vezetők felemelkedése, és ahogy a múlt fasiszta vezetőié, az ő politikai hatalmuk jó része is a valóság megkérdőjelezésén, a mítoszteremtésén, a gyűlöletkeltésén, a paranoia szításán és a hazugságokon alapul.

Ebben a könyvben történelmi nézőpontból elemzem a fasiszta jellegű politikai hazugságok működését és azt, hogy miként értik ezek kitalálói az igazságot. Nagyon is égető kérdéssé vált ez korunkban, amelyet időnként a posztfasiszta, máskor az igazság utáni kor (*post-truth*) kifejezésekkel szokás leírni. Könyvem történelmi nézőpontból tekinti át a hazugságot a fasiszta politikában, hogy segítsen napjaink politikai hazugságainak megértésében.

A hazugság természetesen egyidős a politikával. A propaganda, a képmutatás és a csúsztatások mindenütt részei a politikai hatalmi harcoknak. Az igazság elhallgatása a „nagyobb jó” érdekében a legtöbb (ha nem minden) politikatörténet fontos eleme. Liberálisok és kommunisták, egyeduralkodók, demokraták és zsarnokok is újra meg újra hazugságokkal álltak elő az idők folyamán. Természetes, hogy a maguk idejében sem csak a fasiszták hazudtak, ahogy ma sem kizárólag az ő utódaik teszik. A zsidó származású német filozófus, Max Horkheimer jegyezte meg egyszer, hogy az igazság alárendelése a ha-

talomnak a modernitás egyik legfontosabb pillére.¹ De az ókorban is ugyanezt láthatjuk. Attól, hogy elítéljük a fasiszta hazudozókat, a közelebbi múlt tanulmányozásánál még nem feledkezhetünk meg a liberális, konzervatív vagy kommunista „társaikról”. A hazugságok és az igazság meglehetősen tág értelmezése számos politikai irányzat sajátja.² Ebben a könyvben azt szeretném bemutatni, hogy a fasiszta, újabban pedig a populista hazudozók egészen más szinten űzik mindezt.

A politikában egyáltalán nem tipikusak a fasiszta hazugságok. A különbség nem csak fokozati, bár ez is fontos szempont: a hazugság a fasizmusban egyetlen más politikai hagyományhoz sem hasonlítható módon jelenik meg. A liberalizmusban például a hazugság mintegy mellékes szerepet játszik, egyáltalán nem úgy, mint a fasizmus kezei közt. A fasiszta megtévesztés kevés hasonlóságot mutat a történelem során megjelent más politikai formációk módozataival. Túlmegy a politikai csúsztatások hagyományos formáin: a fasiszták szerint hazugságaik egyszerű, abszolút igazságok szolgálatában állnak, amelyek valójában maguk is csak még nagyobb hazugságok. Érdeemes tehát külön történetet szentelni annak, ahogyan a hazugságot politikájukban felhasználják.

Ez a könyv az igazságról vallott fasiszta álláspontot vizsgálja, mert a fasiszta hazugságok történetét ez alapozza meg. Ez a történet a mi jelenünkben is folytatódik, valahányszor egy-egy fasiszta terrorista Oslóban, Pittsburghben vagy Christchurchben úgy dönt, hogy halálos erővel

szerez érvényt a hazugságoknak – mintha azok a valóság lennének.

Épp befejeztem a kötetet, amikor egy fasiszta húsz embert mérszárolt le egy Walmartban, a Texas állambeli El Pasóban: ez volt az Egyesült Államok történetének legsúlyosabb, latinók ellen elkövetett terrorcselekménye. A gyilkos által hivatkozott „igazságnak” semmi köze sem volt a valós történelemhez, vagy akár a valósághoz. Rövid kiáltványának címében egyenesen „a kellemetlen igazságot” idézte meg. Azt állította, hogy megelőző jellegű akciót hajt végre a latinó megszállók ellen: „Ők az agresszorok, nem én.” Különösen a bevándorlók utódai aggasztották, akik már Amerikában születtek, és akiket nyilvánvalóan nem tartott „igazi amerikaiaknak”. Így a mellett az aljas, rasszista mérce mellett állt ki, amelyet szerinte (és sokan mások szerint is) az amerikai állampolgárság és jogi státusz meghatározásához kellene használni. E mérce azonban valótlanságon alapuló elképzelésre hivatkozik: a bevándorlók nem azzal a szándékkal lépik át az Egyesült Államok határát, hogy meghódítsák vagy beszennyezzék az országot. A fehér felsőbbrendűség rasszista ideológiája viszont egészen mást állít.

Maga a fasiszta rasszizmus arra a hazugságra épül, miszerint az emberiség hierarchikusan uralkodó és alsóbbrendű fajokra oszlik. E tisztán paranoiás lázalom szerint a gyengébb fajok le akarják igázni a felsőbbrendűeket, így a fehér fajnak megelőző csapásokkal kell megvédenie magát. A gyilkos cselekményéhez is ezek a hazugságok vezettek. Nem volt abban semmi újdonság, ahogy a terrorista összemosta a hazugságot és a halált, és abban sem, ahogy saját rasszista, totalitáriánus nézeteit áldozatai szán-

dékaiként vetítette ki. A fasiszták korábban is számtalanszor gyilkoltak igazságnak álcázott hazugságok nevében. Ám a történelem korábbi periódusaival ellentétben a jelen fasisztái és a hatalmon lévő populisták közös célokkal is bírnak. Más szóval: rasszista nézeteiket a Fehér Ház vezetése is osztja.

A fasizmus alulról szerveződik, de felülről legitimálódik. Amikor Jair Bolsonaro brazil elnök nyíltan gyalázza az afrobrázilokat, vagy Donald J. Trump amerikai elnök a mexikóiakat erőszaktevőknek vagy „karavánokban” érkező „megszállóknak” nevezi, azzal egyes követőik fasiszta gondolkodását legitimálják. A rasszista hazugságok pedig egyre csak terjednek a közbeszédben. Ahogy a *New York Times* írta az El Pasó-i mészárlást követően: „A tavalyi féltidős választások előtti kampányrendezvényeken Trump elnök újra meg újra arra figyelmeztetett, hogy a határok felé tartó bevándorlók támadás alá vették Amerikát. »Nézzék csak, mi közeledik, ez invázió!«, mondta az egyik gyűlésen. »Igazi invázió!« Kilenc hónappal ezután egy 21 éves fehér férfit azzal vádolnak, hogy löfegyverekkel tüzet nyitott egy El Pasó-i Walmartban, megölt 20 embert és több tucatnyit megsebesített, előtte pedig egy kiáltványban kirohanást intézett a bevándorlás ellen, és kijelentette: »ez a támadás válasz arra, ahogy a latinók lerohanják Texast«”.³

Az El Pasó-i mészárost motiváló hazugságok éppen a trumpizmus központi elemei, és az úgynevezett „Tegyük újra nagyvá Amerikát!” (*Make Amerika Great Again*) programban is szerephez jutottak. Az amerikai elnök napi szinten hazudik könnyen ellenőrizhető tényekről is. Trump folyamatosan él a kidolgozott propagandatechnikákkal, a minden következmény nélküli hazudozással, az ész-

érvekre épülő vitát paranoiára és sértettségre cserélte, és kétségbe vonja magát a valóságot is.⁴ A főszósbeli médiára irányuló támadásai és az a számos eset, amikor azt állította, nem is mondott olyasmit, amit könnyen ellenőrizhetően valójában mondott, mind-mind a fasiszta hazugságok e könyvben elemzett történetét alkotják.

Ráadásul Trump elgondolásaiban különféle ideológiai előfeltételek (ezek gyakran alapulnak paranoián vagy kitalált vádakon mindazokról, akik mások, vagy másként éreznek, viselkednek) határozzák meg a napi politikát, amelyben így megjelennek a kimondottan a muszlimok vagy latinó bevándorlók elleni rasszista előítéletek, vagy a fekete közösségek, lakónegyedek, újságírók és politikusok elleni támadások. Ezzel párhuzamosan Trump védelmébe vette a Virginia állambeli Charlottesville-ben tartott tüntetés fehér nacionalista résztvevőit is, ahol egy ellentüntetőt meg is gyilkoltak.⁵ A *Washington Post* szerzője, Ishaan Tharoor szerint „Trump felszította követői közt a fehér nacionalisták sérelmeiből eredő dühöt, miközben a bevándorlókat és a kisebbségeket démonizálta, gyalázta vagy támadta. Az elnök csupán az elmúlt néhány héten kirohanásokat intézett egy kisebbségi kongresszusi képviselő ellen, és »fertőzött« zónáknak nevezte az ország legnagyobb városait. A 2018-as félidős választások előtt és most is, ahogy újráválasztási kampánya igazán beindult, félelmet és dühöt szított az Egyesült Államok és Mexikó határán várakozó bevándorlók »inváziójával« szemben, arra figyelmeztetve, hogy ez a közeledő veszély mindannyiunk életét fenyegeti.»⁶

Hogyan lehetséges, hogy a Fehér Ház támogatja és kezdeményezi is fasiszta terroristák cselekményeit? Ahogy

előző könyvemben írtam – *From Fascism to Populism in History* (A fasizmustól a populizmusig a történelem során) –, a fasizmus és populizmus történetének újabb fejezetéhez érkeztünk. E két különböző politikai ideológia most közös célt talált: úgy erősíteni fel az idegengyűlöletet, hogy közben nem vesszük elejét a politikai alapú erőszaknak sem. A fasiszta gyilkosok és a populista politikusok így találnak közös célokat maguknak.

A faszizmussal ellentétben a populizmus a demokrácia tekintélyelvű értelmezése, amely a fasizmus örökségét úgy formálta át 1945 után, hogy különböző demokratikus folyamatokkal dolgozta azt össze. A fasizmus bukása után a populizmus egyfajta posztfaszizmusként jelentkezett – a korábbi ideológia újrafogalmazásával, demokratikus keretek között. Más szóval: a populizmus nem más, mint a demokráciához igazított fasizmus.

Nem meglepő, hogy akik az Egyesült Államokban Trump oldalán állnak, hajlamosak a politikai alapú erőszakra, jelentse ez bevándorlók zaklatását az utcán, vagy bombák küldözgetését olyanoknak, akiket Trump a „nemzet ellenségeinek” nevez. A politikai motivációjú erőszak imént említett formái túlmutatnak az Egyesült Államok kormányának és vezetőinek hatáskörén. Trump erkölcsileg és etikailag mégis felelős az erőszakos közhangulat megerősítésében.⁷

Az agresszív közhangulatot igazságként beállított raszszista hazugságok segítségével teszik még feszültebbé.⁸ A helyzet több szempontból hasonlít a történelem során már látott fasiszta hazudozásra – erős kapcsolatot mutat a német és az amerikai fasizmus formáival. A 20. század elején a náci pártban nagy elismeréssel nézték az amerikai

rasszista és szegregációs intézkedéseket; a nürnbergi törvényekben a faji alapú szegregációt formálisan is legalizáló Jim Crow-törvényt vették alapul.⁹ Maga Hitler is csodálta a német író, Karl May regényeit az amerikai nyugat árja meghódításáról. Hitler ideológiája a mai napig megbújik az amerikai neonácik azon hitében, miszerint az ő feladatuk az árja örökséget a leigázástól megvédeni.

A történelemből azonban megtanulhatjuk, milyen szörnyűséges következményekhez vezetnek a fasiszta hazugságok. Tudjuk, mi történt, amikor megkísérelték ezeket valósággá változtatni. A német fasizmust nemcsak azok vitték sikerre, akik támogatták Hitler rasszista intézkedéseit, hanem az olyanok is, akiket egyszerűen nem érdekelt, hogy a rasszizmus a nemzetiszocializmus központi eleme. Az akkori és a mostani helyzet közötti kulcsfontosságú különbség, hogy ma rendkívül széles azoknak a köre, akik elítélik az elnök rasszista hazugságait és az amerikai társadalom jelentős részére gyakorolt hatásukat. Hitler és Mussolini diktatúrájával ellentétben, ahol a sajtószabadságot gyakorlatilag felszámolták, a független sajtó ma is teszi a dolgát az Egyesült Államokban. Ez pedig létfontosságú a demokráciára nézve. A médiát hazugsággal vádolni, a megbízhatatlanságát emlegetni éppen arra az elgondolásra alapoz, amelyet e könyvben is vizsgálok: hogy csak is a vezér lehet az igazság forrása. Még ha démonizálja is az újságírókat az amerikai elnök, sőt „a nemzet ellenségeinek” nevezi őket, a független sajtónak továbbra is be kell számolnia a hazugságairól, és bemutatni az ezt bizonyító tényeket.

Mindez azonban nem csak amerikai probléma. Brazíliában az elnök, Bolsonaro, akit „a trópusi Trumpnak” is

szokás nevezni, ugyanígy démonizálja az újságírókat, dicsőíti a diktatórikus intézkedéseket, és aljas hazugságokat terjeszt a környezetvédelemről. A klímaváltozás tényével szemben Trump és Bolsonaro is olyan kitalált narratívákat támogat, amelyek közvetlen összefüggésbe hozhatók a Föld egyik legnagyobb, jelenleg is zajló bűntényével: az Amazonas-menti esőerdők kiirtásával. Akárcsak a „vér és föld” tematika fasiszta hazugságai, a populista csúsztatások is sokszor a nép és a föld elleni erőszak témáját hozzák játékba. A *Guardian* beszámolója szerint „az Amazonas-menti esőerdőket az eddigieknél is sokkal gyorsabb tempóban égetik fel és vágják ki, (...) naponta egy egész Manhattan-sziget méretű területet letarolva”. Bolsonaro tagadta, hogy elnöksége ideje alatt ilyen mértékben felgyorsult volna az erdőirtás, és a saját államapparátusát is „hamis számok” nyilvánosságra hozatalával vádolta meg. A *New York Times* viszont megmutatta, hogy „ezen állítása megalapozatlan volt”.¹⁰

Mint a fasizmus története mutatja, e hazugságok megkérdőjelezése létfontosságú a demokrácia megőrzéséhez. Nem szabad elsiklani afölött sem, hogy Trump minden valódi alap nélkül táplálja az amerikai választási rendszerrel szembeni bizalmatlanságot. Azt állította például, hogy 2016-ban több millió, hivatalos okmányokkal nem rendelkező személy szavazott Hillary Clintonra Kaliforniában, és hogy más államokban is történtek választási csalások – ezeket az állításait sosem tudta bizonyítani. E vissza-visszatérő trumpista hazugságok komoly támadást jelentenek a demokrácia ellen, mégpedig azzal, hogy megingatják a bizalmat a demokratikus intézményekben – pontosan úgy, ahogyan egykor a fasiszták tették. A leg-

fontosabb különbség, hogy míg a populisták csupán a képviseleti demokrácia hatalmát kívánják csökkenteni, a fasiszták a demokrácia felszámolásán munkálkodtak. Ma már tudjuk, hogy a demokráciát aktívan védelmezni kell, mert a demokratikus hagyományok és intézmények bizony nem olyan erősek, amilyenek sokan hiszik őket. A hazugságok akár el is pusztíthatják a demokráciát.

E könyv célja megérteni, hogy a 20. századi fasiszták miért fogadtak el igaznak egyszerű, gyakran gyűlöletkeltő hazugságokat, mások pedig miért hittek nekik. A történelem során a hazugságok sokszor váltak nem demokratikus politikák kiindulópontjaivá, ez pedig rettenetes következményekhez és rengeteg áldozathoz vezetett. Már csak ezért sem zárható ki a modern politikai indíttatású erőszakot, rasszizmust és népirtást vizsgáló történész témái közül a hazugság története.

A 20. század legismertebb fasiszta vezetői – Mussoliniól Hitlerig – saját magukban testet öltött igazságnak tartották a hazugságokat. Ez állt a hatalomról, a népszuverenitásról, és a történelemről vallott nézeteik középpontjában. Az az alternatív valóság azonban, amelyben az igaz és a hamis megkülönböztethetetlen, a mítosz logikáján alapul.¹¹ A fasiszmusban a tényszerű igazságot a mítikus igazság váltotta fel.

Mai világunkban a hazugságok mintha ismét háttérbe szorítanák az empirikus igazságot. Amikor a tényeket „*fake news*”-nak, „álhírnek” kiáltják ki, és a tényeket tagadók elképzelései kormányzati intézkedésekben is szerephez jutnak, nem szabad elfelejtenünk, hogy a „posztigazság” korának politikai és intellektuális előzményei a fasiszta hazugságok történetében gyökereznek.

1. A fasiszta hazugságokról

*Az egyik ilyen hazugnak ököllel vágtam a képébe.
A tanúk helyeselték kitörésemet, és újabb hazugságokat gyártottak.
Nem hittem nekik, de nem mertem elhallgattatni őket.*

JORGE LUIS BORGES

Gyakran idézik hibásan a leghíresebb fasiszta propagandistát, Joseph Goebbels náci vezetőt, aki állítólag azt mondta, a nácizmus központi tétele a hazugságok ismételtetése. Ez a téves idézet úgy állítja be a fasisztákat, mintha teljes tudatában lennének szándékos valóságtorzításuknak.¹ Vajon valóban a megtévesztés állt a fasizmus középpontjában? A hazugok elhitték saját hazugságaikat? Tudatában voltak azok hamisságának? Amikor Goebbels azt mondta, Hitler mindent tud, és hogy ő „az isteni végzet természetes módon kreatív instrumentuma”,² vajon valamiféle valóságra alapozott tudásfogalom állt a kijelentése mögött?

Ez meglehetősen bonyolult kérdés. Goebbels egy alkalommal például kitalált egy merényletet saját maga ellen, majd erről híreket tett közzé, a naplójában pedig már

tényként írt róla. A nem a nyilvánosságnak szánt, de halála után több évvel mégis megjelent naplójában azt is megjegyezte, milyen „sikeresek” voltak beszédei – hiszen a (saját maga által irányított) média is ünnepelte azokat.³ Vajon Goebbels önmagának is hazudott, vagy talán az igazságnak valami empirikus bizonyíthatóságot meghaladó formájában hitt? Új valóságot szándékozott kitalálni? A valóság talajáról nézve persze nincs különbség valamely hazugság megkonstruálása és az igazság mágikus fogalmába vetett hit között, amely segítségével teljesen kiiktatható a tényleges valóság igénye. Egy alternatív valóság megalkotásával Goebbels valóban hazudott önmagának, ő maga és a nemzetközi fasiszták azonban egyáltalán nem így gondolták.

A Goebbelshez hasonló fasiszták számára az igazság hit kérdése volt, különösen a fasiszta vezér mítoszában való hité. A tények manipulálása vagy kitalálása a fasizmus központi eleme, ahogy a tényeken túli igazságban való hit is. A fasiszták nem látták egymással ellentétesnek az igazságot és a propagandát.

Goebbels definíciója szerint a propaganda „művészet, de nem a hazugság művészete, hanem azé, hogy hallgasunk a »nép lelkére«, és »olyan nyelven szólítsunk meg mindenkit, amit megért«”. A történész Richard Evans szerint „a nemzetiszocialisták azon előfeltevés alapján tevékenykedtek, hogy egyedül ők rendelkeznek – Hitler révén – a germán lélek bensőséges ismeretével és megértésével”.⁴ A lélekből sugárzó igazság gondolata egy semmi módon meg nem erősíthető, abszolút bizonyosságba vetett hitből eredt.

Amikor Adolf Hitler nagy hazugságokról és nagy igazságokról beszélt, ez jól megmutatta, munkássága milyen

mértékben felborította a valós és a hamis világot. Ez az ember azokat a tényeket látta hazugságoknak, amelyek ellentmondtak rasszista világszemléletének. Ideológiája olyan igazságfelfogáson nyugodott, amelyhez nem volt szükség empirikus bizonyíthatóságra. Más szóval: ami a legtöbbünk számára igaz (megmutatható okok és okozatok összefüggéseiben), az neki potenciálisan hamis volt. Amit a legtöbben hazugságnak vagy kitalált tényeknek gondolunk, számára egy felsőbbrendű igazságnak tetszett. A mai populista média állításaihoz nagyon hasonlóan Hitler úgy alkotott alternatív valóságot, hogy az igazsághoz való saját hamis viszonyát rávetítette ellenségeire, és azt állította, a zsidók hazudnak, nem ő. A fasiszta hazudozó úgy tesz, mintha ő lenne az igazság letéteményese. A zsidókat „az Igazság kolosszális eltorzításával” vádolta. Hitler azonban azzal az antiszemita mítosszal azonosította az igazságot, amelyben ő maga hitt, és amelyet ő maga terjesztett.

A zsidók értettek mindig a legjobban ahhoz, hogyan lehet a hazugságot és rágalmat saját maguk javára kihasználni, hiszen egész létük egyetlen nagy hazugságon épült fel. Azt állítják, hogy a közösségük nem egyéb vallási szövetségnél, pedig valójában faji szövetség ez a szó legszorosabb értelmében. Ezt az igazságot az emberiség egyik legmagasabb szelleme szögezte le örök érvényű megállapításával akkor, amikor őket a „hazugság nagymesterei”-nek nevezte. Aki ezt nem akarja meglátni és megérteni, az sohasem támogathatja az igazság győzelmét a világban.⁵